

PRVI PRIRUČNIK BIBLIJSKE POVIJESTI NA HRVATSKOM JEZIKU U PRIJEVODU EMERIKA PAVIĆA

Franjo Emanuel HOŠKO

Emerik Pavić, „štioć poglaviti Svete Bogoslovice” tj. generalni lektor ili profesor dogmatske teologije na visokoj školi generalnog učilišta teologije franjevačke provincije sv. Ivana Kapistranskog (studium generale primae classis), objavio je 1759. u „gradu Budimu” opsežno djelo (str. 695 + /9/) pod naslovom *Ogledalo temelja vire i zakona katoličanskoga*.¹ U dugom naslovu sročio je Pavić baroknim izričajem povijest tog djela: autor *Ogledala* jest Francuz „gospodin Rayaumont, prior od Sobmbrevala”; neimenovani je prevodilac knjigu preveo na njemački jezik, a Pavić ju je s njemačkog preveo „u naš slavni, uljudni i krasni Ilirički jezik”. Letimičan uvid i pregled sadržaja *Ogledala* potvrđuju opravdanost drugog dijela naslova: naime, *Ogledalo* je zapravo „Sveto Pismo ili Jezgra svijju događaja Staroga i Novoga Zakona s tumačenjem svetih otaca pomišana”. *Ogledalo* je dakle biblijska povijest Staroga i Novoga zavjeta, razdijeljena u 265 naslova od čega 182 naslova rasvjetljuju događaje i osobe svetopisamskih knjiga Staroga zavjeta, a 83 zbivanja i osobe novozavjetnih biblijskih knjiga. Uz naslove je Pavić zabilježio i oznake za biblijsku knjigu navodeći na latinskom jeziku poglavlje bez oznake redaka na koje se odnosi sadržaj pojedinog naslova. *Ogledalo* je k tome ukrašeno sa 95 slika. Iz bilješke ispod slike na 68. str. može se zaključiti da su ta i ostale slike izrađene po crtežima slikara Johanna Philipa Bindera 1759. u Budimu.

Da je *Ogledalo* izvorno djelo, a ne prijevod, bilo bi zbog svoje izvornosti značajno djelo u hrvatskoj crkvenoj i teološkoj literaturi. Ipak je ono i kao prijevod vrijedno osobite pažnje, puno veće nego što mu je dosad posvećivala povijest hrvatske crkvene književnosti, i to i zbog vremena i zbog okolnosti u kojima se

¹ Potpun naslov *Ogledala* u Pavićevu pravopisu glasi: *Ogledalo / temelja, vira, / i zakona / katolicanskoga / to jest / Sveto pismo / iliti / Jezgra / sviu / dogagjah Staroga i Novoga / Zakona / s tolmacsenjem / svetih Otaca pomissana / za / rassirenje Boxjeg poznanstva, / i razglasenje moguchstva, i / dobrotae privicsnjega pripovigjena, / i istolmacsena / najpri / u francuski jezik po gospodinu / Rayaumontu / Prioru od Sombrevala sloxena, zatim / nimacski primistita, a sada u nass slavni / uljudnii i krasnii Illyricski jezik / prinessena po / ocu fra Emeriku Pavichu, / sstioću poglavitomu Svete Bogoslovice, / U gradu Budimu... 1759.*

pojavi. *Ogledalo* je tiskano prije dva stoljeća i dva i pol desetljeća, u značajnom razdoblju crkvenog života, naime na razmeđu katoličkog baroka i jozefinizma. Po svojem sadržaju ta je knjiga prvi cjeloviti priručnik biblijske povijesti na hrvatskom jeziku, a trebala je poslužiti kao priručna literatura u katehizaciji. Pažnju pobuđuju također sam pisac djela, naručilac njegova prijevoda, a i prevodilac. Sve su to pojedinosti koje u svojem zbiru opravdavaju nastojanje da se *Ogledalo* ne prepusti zaboravu.

I.

U samom naslovu *Ogledala* Pavić je naznačio da je ono „Jezgra sviju događaja Staroga i Novoga Zakona... istolmačena najprije u francuski jezik po gospodinu Rayaumontu, prioru od Sombrevala”. Hofinger,² Zolnai,³ Braidu⁴ i Hersche⁵ umjesto „Rayaumont” pišu „Royaumont” pa je najvjerojatnije u *Ogledalu* došlo do tiskarske pogreške. Hofinger i Braidu smatraju da je „Royaumont” pseudonim kojim se služio Isaac le Maitre (le Maistre) de Sacy (Saci).⁶ Zolnai Royaumonta poistovjećuje s Nicolasom de Fontaine.⁷ Hersche također smatra da su Fontaine i Royaumont ista osoba, a poznato mu je da se poistovjećuju Royaumont i Isaac le Maistre pa ipak ne rješava pitanje daljnje identifikacije.⁸ Stoga nema dostatne jasnoće o autoru izvornika *Ogledala*, što ipak ne mijenja karakter samog djela jer se pripisuje dvojici pisaca iz redova francuskog jansenizma; nedvojbeno je naime da se radi o djelu jansenističkog nadahnuća i usmjerenosti.⁹

Premda je izvornik *Ogledala* pod naslovom *L'histoire de l' Ancien et du Nouveau Testament avec des explications edificantes tirees des Saints Peres pour regler les moeurs dans toutes sortes de conditions* (Pariz, 1669.) djelo jansenističke literature, temeljna mu je oznaka pripadnost francuskoj crkvenoj književnosti osobitog obnoviteljskog pokreta u 17. i 18. st. koji, među ostalim, želi preporod katehizacije uvođenjem biblijskih sadržaja. Spomenuti crkveni obnoviteljski pokret uvjetovale su okolnosti koje su početkom 17. st. vladale u vjerskom životu u Francuskoj: nakon više desetljeća vjersko-političkih ratova uspostavljen je 1598.

2 Johannes HOFINGER: *Geschichte des Katechismus in Oesterreich* Innsbruck, 1937, 84.

3 Bela ZOLNAI: *Ungarn und die Erforschung des Jansenismus*, u: *Deutsch-slavische Wechselseitigkeit in sieben Jahrhunderten. Festschrift für E. Winter. Veröffentlichungen des Institutes für Slawistik*, 9(1956), 119.

4 Pietro BRAIDU: *Momenti di storia della catechesi e del catechismo dal concilio di Trento al concilio Vaticano I*. Roma, 1982, 194.

5 Peter HERSCHE: *Der Spätjansenismus in Österreich*. Wien, 1977, 417.

6 J. HOFINGER: *Nav. djelo*, 84; P. BRAIDU: *Nav. djelo*, 194.

7 B. ZOLNAI: *Nav. djelo*, 119; Nicolas Fontaine (+ 1709.) bio je član cistercitskog samostana Port-Royal.

8 P. HERSCHE: *Nav. djelo*, 411, 417, 418.

9 *Nav. mjesto*, 411, 417, 418; P. BRAIDU: *Nav. djelo*, 194

Nantskim ediktom mir između katolika i Kalvinovih sljedbenika, a ta je vjerska koegzistencija pogodovala duhovnoj obnovi koja se teološki oslanjala na biblijsku i otačku baštinu, osobito na ugled i djela sv. Augustina; k tome valja pribrojiti i pojavu jansenizma, koji je želio utvrditi kršćansku pobožnost i moralni život vjernika po uzoru na prvu Crkvu, evanđelje i Bibliju.¹⁰ U takvu duhovnom ozračju omogućena je primjena literarne i povijesne kritike u pristupu Bibliji,¹¹ zatim prevođenje Biblije na narodni jezik sa željom da bude pristupačna što većem broju ljudi unatoč suzdržljivosti koju je u to vrijeme Katolička Crkva pokazivala prema prevođenju Svetog pisma na narodne jezike.¹² Sredinom 17. st. Isaac le Maistre preveo je Bibliju na francuski,¹³ a priručnik biblijske povijesti *L'histoire* također je posluzio ostvarenju istog cilja: poznavanjem povijesti spasenja utvrditi vjerski život kršćana unutar odrednica koje postavlja biblijska i otačka baština. Prijevod Biblije i biblijska tumačenja ubrzo su utjecali na stjecanje drukčijeg shvaćanja u pastoralnom djelovanju francuske Crkve, a u katehizaciji po povijesnom katekizmu Jacques-Benigna Bossueta (1627–1704.)¹⁴ i napose po biblijskom katekizmu *Catechisme historique* (1683.) Claudea Fleurya (1640–1723.). Fleuryjev katekizam doživio je u 18. i 19. st. čak 478 izdanja, a predstavlja novu etapu u povijesti katehizacije. On se ne zadovoljava mjerom prisutnosti Biblije u katehizaciji kakvu pokazuju katekizmi katoličke obnove u duhu Tridentskog sabora: naime, u Bellarminovim katekizmima Biblija je u službi apologetike i polemike, a u Kanizijevim katekizmima i u *Rimskom katekizmu* ona je temelj katehitičke sinteze. Svi ti katekizmi ipak su prvotno određeni dvama drugim ciljevima: cjelovito iznošenje katoličkog naučavanja i teološka jasnoća samog sadržaja. Katekizmi Fleuryja i njegovih sljedbenika uvode u katehizaciju biblijske sadržaje smatrajući ih bitnom komponentom same katehizacije, a biblijsku povijest sastavnicom sve katehizacije.¹⁵

10 P. BRAIDO: *Nav. djelo*, 185, 186.

11 Adolfo ETCHEGARAY CRUZ: *Storia della catechesi*. Roma, 1983, 238, 239.

12 U osudi tvrdnji Paquieria Quesnela, posljednjeg između predvodnika francuskog jansenizma, bula „Unigenitus“ (1713.) odbacuje i postavku da je „korisno i nužno u svako vrijeme i na svakom mjestu svim članovima Crkve proučavati i poznavati duh, poruku i otajstva Svetog pisma, jer je čitanje Svetog pisma prikladno za svakoga“ (DENZINGER, *Enchiridion Symbolorum*, 1429–1433).

13 Isaac le Maistre (le Maître) de Sacy (Saci) rođen je 1613. u Parizu, a umro je 1684. u Pomponneu. Školovao se u Collègeu de Beauvais, zajedno s ujakom Antoinom Arnauldovom (+ 1694.). Ušao je među cistercite u Port-Royal. Zbog svoje vjernosti Saint-Cyranu (Jean-Ambroise Duvergier de Hauranne), vodi francuskih jansenista, u dva se navrata našao u zatvoru. Napisao je niz teoloških djela i priloga za literaturu svjetovnog sadržaja, a najznačajniji njegov rad jest prijevod Svetoga pisma; tzv. *Testament de Mons* predstavlja prijevod Biblije Novoga zavjeta, koji je 1668. osudio papa Klement IX. jer su neki biskupi isticali njegovu jansenističku orijentaciju.

14 I na hrvatski je preveden Bossuetov katekizam pod nazivom: *Katekizam koj uzdrži nauk krstjanski svrhu vire, čudorednosti i poklona božanstvenog, oliti bogoštovja. Prinesen u Hrvatski jezik iz Katekizma prisvitloga i pripoštovanoga biskupa Jakova Bošveta* (bez naznake mjesta i godine tiskanja).

15 P. BRAIDO: *Nav. djelo*, 189–193.

Isaac le Maistre, Claude Fleury i mnogi drugi prvaci ovog pokreta vjerske obnove i novih shvaćanja u katehizaciji pripadali su krugu francuskih jansenista ili su mu bili vrlo bliski.¹⁶ Premda je Francuska druga domovina jansenizma i u njoj je on naišao na veći odjek nego u Belgiji, zemlji svojeg nastanka, ipak je francuski jansenizam ubrzo prerastao dimenzije teološkog naučavanja i zadobio oznake religioznog pokreta koji se na području morala i askeze suprotstavlja probabilizmu, zastupa rigorizam i uskoro prihvaća također dio galikanskog idejnog poklada: antikurijalizam, protivljenje centralističkoj upravi crkvenih redova i njihovu izuzetku od vlasti mjesnih i nacionalnih crkava, a traži i veću slobodu tih crkava.¹⁷

Jansenizam se pojavljuje u Austriji,¹⁸ a i u ostalim zemljama pod vlašću Habsburgovaca¹⁹ sredinom 18. stoljeća kad ga prihvaćaju poneki biskupi, bečki nadbiskup kardinal Christoph Migazzi, čak i sama carica Marija Terezija.²⁰ Uz njih vodeći crkveni i društveni krugovi traže putove i sredstva za obnovu Crkve i njezino oslobađanje od baroknog kršćanstva.²¹ Nadaju se obnovi Crkve reformom odgoja i obrazovanja klera, strožim i dosljednijim stavovima u moralu i napuštanjem baroknih pobožnosti,²² a od takve obnove očekuju da Crkva bude sposobna da se suprotstavi i konačno suzbije potajni protestantizam u austrijskim zemljama.²³ Ideje takva reformnog katolicizma zapravo su istovjetne s programom ublaženog jansenizma, koji je općenito u zemljama njemačkog govornog područja sinonim za pokret koji okuplja kršćane željne obnove crkvenog života.²⁴ Pristaše tog pokreta nadahnjuju se i programom crkvene obnove Lodovica Muratorija 1672–1750.),²⁵ a njihovi jansenistički pogledi svode se na suprotstavljanje molinizmu u prosudbi odnosa slobodne volje i milosti, na odbijanje probabilizma, probabilizma i kazuistike u korist rigorističke ispovjedne prakse i takva procjenjivanja moral-

16 A. ETCHEGARAY CRUZ: *Nav. djelo*, 249.

17 Stanislao da CAMPAGNOLA: *Problemi storici del movimento jansenista europeo*, u: *Laurentianum*, 3(1962), 242–281. – Peter F. BARTON: *Jesuiten, Jansenisten, Josephiner*. Wien, 1977, 137–175.

18 P. HERSCHE: *Nav. djelo*, 360–378.

19 György HOELVENYI: *Katholische Aufklärung und Jansenismus in Ungarn*, u: Elisabeth KOVACS (izd.): *Katholische Aufklärung und Josephinismus*. Wien, 1979, 93–100.

20 Peter HERSCHE: *War Maria Theresia eine Jansenistin? u: Österreich in Geschichte und Literatur*, 15(1971), 14–25. – ISTI: *Erzbischof Migazzi und die Anfänge der jansenistischen Bewegung in Wien*, u: *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs*, 24(1971), 280–309.

21 ISTI: *Gerard van Swietens Stellung zum Janseinsmus*, u: *Internationale Kirchlische Zeitschrift*, 61(1971), 33–56.

22 ISTI: *Der Spätjansenismus in Österreich*, 357–358.

23 Adam WANDRUSZKA: *Geheimprotestantismus, Josephinismus und Volksliturgie in Österreich*, u: *Zeitschrift für Kirchengeschichte*, 78(1967), 94–101.

24 Eduard WINTER: *Der Jansenismus in Böhmen und Mähren und seine Bedeutung für die geistige Entwicklung Österreich-Ungarn*, u: *Südforschungen*, 7(1942), 440–455.

25 Na žalost, u nas se još nitko nije podrobnije zabavio molitvenikom koji u samom svojem naslovu spominje L. Muratorija: *Kratek navuk od sv. meše, kakoti i molitve pod njum; iz vučenoga Muratoria, sv. Ferenc Saleziusá pismih i knjig izvadjen* (Zagreb, 1762/3.).

ne odgovornosti te dijeljena pričesti, a kao uzor vjerskog života ističe se Pracrkva; njezino naučavanje, organizacija i praksa poistovjećuju se sa „zdravim naukom”.²⁶ Austrijski su jansenisti tako izmiješali jansenističko reformno nastojanje s nastojanjima katoličkog prosvjetiteljstva, a kad su prihvatili febronijanske ideje s baštinom koncilijarizma, regalizma i galikanizma te shvaćanje da jedino apsolutistička država može biti vrijedan jamac ostvarenja takva reformnog programa, izgradili su idejni sustav jozefinizma. Tako je jansenizam pravi „teološki temelj austrijskog reformnog katolicizma, štoviše on je dao teološku osnovicu jozefinizmu”.²⁷ Jozefinizam i njegov idejni polog imaju dvije bitne sastavnice: prva je reformni katolicizam, a druga je prosvjetiteljsko shvaćanje o državnoj Crkvi.²⁸ Zato predvodnici austrijskog kasnog jansenizma, odnosno njegovi pristaše u cijeloj Habsburškoj Monarhiji, također nastoje oko općeg čitanja Biblije, prevodenja biblijskih tekstova, čitanja biblijskih odlomaka kod mise na narodnom jeziku, njegovanja crkvene pjesme na narodnom jeziku umjesto barokne instrumentalne glazbe, a osobito naglašavaju potrebu odgajanja novog lika svećenika koji će pastoralno i katehetsko djelovanje smatrati svojom prvenstvenom svećeničkom dužnošću.²⁹

Naravno, takva nastojanja promicala su crkvenu literaturu u istom duhu. Najprije se i na njemačkom govornom području širila francuska jansenistička literatura, a uskoro i prijevodi pojedinih djela iz te literature. Kad je riječ o predlošku Pavićeva *Ogledala*, naime o *L'histoire*, Zolnai spominje tri francuska izdanja na njemačkom govornom području;³⁰ Hersche poznaje pet takvih izdanja,³¹ a Hofinger samo jedno.³² Petnaest godina nakon pojave prvog francuskog izdanja *L'histoire* (Pariz, 1669.) tiskan je najstariji njemački prijevod te biblijske povijesti, a zatim je uslijedilo još osamnaest izdanja na njemačkom jeziku.³³ Poznata su imena dvojice prevodilaca tog djela na njemački jezik: isusovac Füs i Johann Daniel Heyde.³⁴ Spomenutim izdanjima njemačkih prijevoda *L'histoire* pod različitim naslovima treba pribrojiti i izdanje koje je na tom jeziku priskrbio pečujski biskup Juraj Klimo. Isti je biskup izdavač tog djela na mađarskom jeziku, a on je također naručilac Pavićeva prijevoda na hrvatski jezik. O svemu tome svjedoči sam Pavić u posveti *Ogledala* „Georgiu Klimi, biskupu pečujskom” ističući da je njegovim troškom to djelo tiskano „ne samo u Naški, već i u Mađarski i Nimački jezik”.³⁵

26 P. HERSCHE: *Der Spätjansenismus in Österreich*, 362–368.

27 Isto mjesto, 43, 381–385.

28 Elisabeth KOVACS: *Giuseppinismo*, u: *Dizionario degli istituti di perfezione*, sv. 4, 1357–1361.

29 Peter HERSCHE: *Der österreichische Spätjansenismus. Neue Thesen und Fragestellungen*, u: E. KOVACS: *Nav. djelo*, 180–193. – Franjo Emanuel HOŠKO: *Pastoralna formacija hrvatskih franjevacu u 19. stoljeću*, u: *Kačić*, 14(1982), 61–77.

30 B. ZOLNAI: *Nav. djelo*, 119.

31 P. HERSCHE: *Der Spätjansenismus in Österreich*, 411.

32 J. HOFINGER: *Nav. djelo*, 84–85.

33 Isto mjesto, 95–96. – P. HERSCHE: *Der Spätjansenismus...*, 411.

34 J. HOFINGER: *Nav. djelo*, 84–86.

35 Emerik PAVIĆ: *Ogledalo*, 4 r.

II.

Poznavaoci crkvenih prilika u Mađarskoj u drugoj polovici 18. st. upozoravaju da se oko pečujuskog biskupa Jurja Klime (Gyorgy Klimó) okupio krug simpatizera jansenizma, filojanšenista.³⁶ Čini se da je Klimó upoznao jansenizam u Italiji još u vrijeme svojeg teološkog školovanja,³⁷ a krugu njegovih znalaca pripadali su Lodovico Muratori, kardinal Garampi i Gazzaniga. Ovaj mu je posljednji posvetio u dva navrata (1763. i 1766.) prvi svezak svojih *Praelectiones theologicae*, napisanih u duhu reformnog katolicizma i kasnog jansenizma.³⁸ Biskup Klimó sabrao je veći broj knjiga i u biskupskom dvoru ustanovio javnu knjižnicu. Među njima je bilo i djela francuske jansenističke literature. Na neobjašnjiv je način upravo taj dio biblioteke izgorio poslije njegove smrti.³⁹

U spomenutom krugu oko biskupa Klime bilo je i Hrvata. Sigurno je tom krugu pripadao profesor biskupijske bogoslovne škole u Pečuhu i kasniji đakovački biskup Matej Franjo Krtica (1726–1805.), izdavač Muratorijeva djela *De recta hominis christiani devotione* (Beč, 1761.).⁴⁰ Nije poznato kada je i kako s biskupom Klimom došao u vezu Emerik Pavić. Svakako, Pavić nije boravio u Pečuhu, ali nije isključeno da se s Klimom susretao u Budimu. Možda su Klimó i Pavić bili u vezi samo putem pisama, kao što je to kasnije bio slučaj između Pavića i biskupa Krtice.⁴¹ Pavić jedino spominje da je Klimó tražio čovjeka koji će za potrebe hrvatskih vjernika pečujuske biskupije prirediti *Ogledalo* ili „Nauk krstjanski s Pismima”, tj. prevesti ga u „Slovinski iliti Ilirički jezik”.⁴² U posveti *Ogledala* Pavić hvali pastoralnu zauzetost biskupa Klime naglašavajući da je osobito zauzeto radio „za raširenje bogoljubstva Prisetom Tilu Isusovu” i u tu svrhu osnivao po biskupiji bratovštine Presvetog Oltarskog sakramenta.⁴³ Također hvali biskupa što se založio da i hrvatski vjernici njegove biskupije dobiju *Ogledalo* na svojem jeziku jer je to knjiga „moguća stanovitost bogoljubstvu dati, a korisna nastojanja u puku probuditi, kakonoti (kao) i opačinstva iskoriniti i najposlije k nebeskom uživanju svakog nju štijućeg i obslužujućeg privesti”.⁴⁴ Sve te pohvale koje Pavić izriče bisku-

36 G. HOELVENYI: *Nav. djelo*, 99.

37 György Klimó (Lopasson, 9. travnja 1710 – Pečuh, 2. svibnja 1777.) upravljao je od 1751. biskupijom. Dio je školovanja proveo u Rimu.

38 P. HERSCHE: *Der Spätjansenismus in Österreich*, 107.

39 G. HOELVENYI, *Nav. djelo*, 100.

40 Matej Franjo Krtica zajedno je s Đurom Nunkovićem, također profesorom biskupijske bogoslovne škole u Pečuhu, izdao spomenuto Muratorijeva djelo, i to kao adligat raspravi njihovih teza iz teologije i crkvenog prava: *Dum conclusiones ex tractatu theologico de Divini Verbi Incarnatione ac de legibus et censuris in... cathedrali Quinque-Ecclesiensi... Anno 1761. ... propugnarent Joannes Nunkovits et Mathias Gyurits*.

41 Franjo Emanuel HOŠKO: *Saganski katekizmi i đakovački biskup F. M. Krtica*, u: *Kateheza*, 1(1979), br. 3, 40.

42 E. PAVIĆ: *Ogledalo*, 3v.

43 *Isto mjesto*, 4 v.

44 *Isto mjesto*, 4 r.

pu Klimi ne znače da je i on pripadao krugu simpatizera jansenizma koji se okupljao oko biskupa. Ipak se teško oteti dojmu da je Pavić odobravao i prihvaćao sadržaj i usmjerenost *Ogledala*, a time i program reformnog katolicizma kakav su promicali simpatizeri kasnog jansenizma u Austriji.

U uvodnom dijelu *Ogledala* (str. 7r – 8v) upravio je Pavić svoju riječ čitaocima u „Prikazanju slavnom narodu Iliričkom”. Ondje je ponovno naglasio da je ovo djelo prikladno štivo ne samo za svećenike i redovničke osobe nego i za „divice i udovice i za sve ostale oženite i neoženite koji na svitu žele krstjanski živiti”. Tu uvodnu riječ zaključio je Pavić pozivom: „Zato primite, bogoljubni Iliri, ovo *Ogledalo temelja vire i zakona katoličkanskoga* i u njemu se često ogledajte, da ogledajući nađete staze i puteve koji vode k Ogledalu sviju stvorenja, to jest k Božanstvu, gdi se uvik i brezpristance ogledaju svi pravedni i sveti Božji.” Isto mišljenje o *Ogledalu* imaju i cenzori Luka Matošević, profesor visoke bogoslovne škole u Budimu, i Ivan Lukić, dekan te iste škole, pa bez suzdržaja odobravaju ovo „kratko i temeljito sabranje Svetog Pisma u nimački jezik učinjeno...”, a sada u naš Ilirički jezik... virno prinešeno” (str. 5v – 6r). Također je i Pavićev franjevački poglavar, provincijal Filip Penić, već 2. prosinca 1758. odobrio tiskanje *Ogledala* (str. 5v). Na dopuštenja cenzora i provincijala sigurno je utjecala i činjenica da je biskup Klimo naručilac prijevoda, a mogli su biti i pod dojmom pozitivnog suda o knjizi koji je 24. veljače 1684. dao cenzor salcburške nadbiskupije Gregorius Wibmberger koji je tada odobrio prvi prijevod tog djela na njemački s francuskog izvornika (6v).

Tako Pavić i cenzori *Ogledala* imaju najbolje mišljenje o tom djelu i ne pokazuju prema njemu nikakve suzdržanosti premda su po svojoj izobrazbi i teološkoj obaviještenosti morali biti spremni prepoznati jansenističku usmjerenost tog djela.⁴⁵ Očito su odobravali i njegov sadržaj i njegovu usmjerenost. Sadržaj *Ogledala* naime otkriva jansenističku narav djela, i to u pristupu biblijskim knjigama, zatim u izboru obrađenih biblijskih izvoda te u strukturi pojedinih poglavlja. Drugi dio *Ogledala* ima naslov „Jezgra Svetoga Pisma Novoga zakona iliti zakona Isukrstovoga” (461–693). Prva četiri poglavlja tog dijela posvećena su četvorici evanđelista. Autor *Ogledala* smatra da je Matej „pisao svoje Evanđelje u Jerusolimu na molbu Žudijah... Nije pisao u grčki jezik... Pisao je u žudinski, i mlogo pravije u sirijanski jezik... Ovo je pak Evanđelje žudinsko zatim izgubljeno, a u grčki jezik

45 Sam Emerik Pavić (Budim, 5. siječnja 1716 – Budim, 15. travnja 1780.) stekao je izobrazbu na franjevačkim visokim školama u Budimu i Osijeku i kvalifikacije profesora filozofije i teologije. Filozofiju je predavao u Baji (1743–1746.), a teologiju u Budimu (1750–1761.). Gotovo je dva desetljeća bio dekan generalnog učilišta u Budimu (1761–1780.). Pisao je na latinskom i hrvatskom jeziku, a prevodio s latinskog i njemačkog. Po sadržaju i namjeni mogu se njegova tiskana i rukopisna djela razvrstati na: prigodne govore, homiletska djela, spise biblijskog sadržaja, asketičku literaturu, povijesna djela, katehetska djela, teološke sastavke, medicinski spis i ostvarenja u stihu. Njegova bibliografija sadrži trideset i pet djela, od kojih je dio ostao u rukopisu pa je djelomice izgubljen. Takvo i toliko stvaralaštvo otkriva Pavića kao enciklopedista po znanju i kulturnom zanimanju (usp. Franjo Emanuel HOŠKO: *Fra Emerik Pavić (1716–1780.) u: Flos medicinae – Cvit likarije*. Split, 1980, 17–22).

prinešeno, zaostalo je, koga prinešenja pisalac još se ne znade, premda neki od Otaca govore da je bio Sv. Jakov apostol ili Sv. Ivan... Ne more se pravo znati kojeg vremena S. Evanđelista svoje Evanđelje upisa, sasvim tim po prilici... oko 39. godine..." (462–464). Marko je „svoje Evanđelje pisao u Rimu na molenje krstjana ondi pribivajućih, onako kako ga je od S. Petra čuo i naučio... Marko je pisao svoje Evanđelje treće godine vladanja Klaudijinog, toj jest: po porođenju Isukrstovu 43... godine." (465–466). Za Lukino evanđelje pisac drži da je nastalo oko 56. godine (468), a Ivanovo oko 96. godine (470). Ovi izvodi jasno ističu povijesnost novozavjetnih spisa, upozoravaju na njihovu kerigmatičnu uvjetovanost i isto takvu prvotnu usmjerenost.

Zolnai spominje da je autor *L'histoire* ponegdje „pokvario biblijski tekst”.⁴⁶ To se ne može utvrditi u Pavićevu *Ogledalu* jer je doslovnih biblijskih navoda vrlo malo; tekst je najvećim dijelom prepričan, a istaknuti su biblijski navodi ispravni. No može se podvrći kritici izbor biblijskih sadržaja koji su obrađeni u pojedinim poglavljima.⁴⁷ Tako u *Ogledalu* nema posebnog osvrtu na Petrovu ispovijed Isusova božanstva (Mt 16,16–19) ni na povjeravanje vodstva nad Crkvom (Iv 21,15–18). Ipak u poglavlju „Sveti Petar po vodi hodi” autor tumači taj događaj ovim riječima: „Hoti Bog još pokazati, da će on svoju Crkvu po svemu svitu raširiti i da će sva pod nogama Petrovima i naslidnikah njegovih biti” (547–550).

Jansenistička usmjerenost *Ogledala* najlakše se razotkriva u strukturi pojedinih poglavlja. Ona sadrže opsežno prepričavanje biblijskih sadržaja, koji su istaknuti u naslovu poglavlja, i zatim kraća tumačenja. U tim tumačenjima spominje se isključivo patristička literatura i poziva na ugled crkvenih otaca, najčešće sv. Augustina, sv. Ambrozija i sv. Grgura Velikog. Autor nigdje ne spominje skolastičke mislioce i kasnosrednjovjekovne teološke pisce. Pozorno čitanje tumačenja pojedinih biblijskih zgoda razotkrit će i temeljni stav pisca, tj. da je milost osnovica svega djelovanja. Naravno, tako je protumačen i Govor na gori: „Korin (korijen) i jezgra Novoga Zakona jeste dati čoviku novo srce, budući se izvanjska njegova po nutarnjima vladati imadu; jer ne može potok čiste vode imati, ako ona ne ističe iz čista vrila (vrela).” (526).

Pavić je morao vidjeti sve te oznake *Ogledala* i iz njih razabrati njegovu jansenističku uvjetovanost. Očito da mu ona nije smetala, nego ga je naprotiv zanimala, čak oduševljavala. Vidljivo je to također iz slijeda događanja. Deset godina poslije pojave *Ogledala* Pavić je objavio tiskom katekizam *Jezgra rimskoga pravovirnoga nauka krstjanskoga za mladež jasnoga i glasovitoga grada Bečkoga godine 1767. u nimački jezik na svitlost dana; sada pak... u slovinski iliti Ilirički jali Dalmatinski jezik prinesena* (Budim, 1769.). Pavić u uvodu tvrdi da je taj katekizam „bogat u napridku duševnomu” (str. 7–8.). Premda ne zatajuje da je to na njemačkom jeziku objavljen katekizam za bečku mladež, ipak ne spominje da je pisac katekizma Johann Friedrich Goll (+1769.), suradnik bečkog nadbiskupa kardinala Migazzija, i to u razdoblju Migazzijevih očitih simpatija prema jansenizmu. Sam je Goll bio

46 B. ZOLNAI: *Nav. djelo*, 119.

47 *Isto mjesto*, 119, 120.

također sklon jansenizmu, a ovaj njegov katekizam u izvorniku nosi naslov *Auszug des Römischen Katechismus* i predstavlja znak preusmjerenja austrijskih filojansenista od Kanizijevih katekizama prema *Rimskom katekizmu*.⁴⁸ Poslije Gollova katekizma preveo je Pavić još dva njemačka katekizma, iznikla iz ozračja austrijskog reformnog katolicizma, tzv. *Protumačeni katekizam* i zatim *Mali Katekizam*, najvjerojatnije tzv. saganski. Ti Pavićevi prijevodi nisu tiskani jer je to spriječilo skoro objavljivanje brojnih redakcija *Austrijskog katekizma* koji nosi iste karakteristike i postaje katekizam jozefinističke epohe.⁴⁹

Pavićeva zauzetost oko prevođenja svih navedenih katekizama znak je njegova živog zanimanja za napredak katehizacije među hrvatskim pukom koji je govorio ikavskim govorom i štokavskim narječjem. Ujedno ta zauzetost otkriva Pavićevo osobno gledanje na putove takva napredovanja. On svjesno potpomaže nastojanjima koja se razilaze s dotadašnjom katekizamskom tradicijom, naslonjenom na Kanizijeve katekizme makar su ta nastojanja proizlazila iz francuske jansenističke baštine i ozračja austrijskog reformnog katolicizma. Iz svega toga valja zaključiti da se Pavić i sam slaže s takvim nastojanjima; štoviše, on im svojom prevodilačkom aktivnošću daje osobit prilog.

Danas nije moguće utvrditi s dovoljno sigurnosti koliko je Pavić osobno bio svjestan potrebe biblijske kateheze, a koliko je slijedio pastoralna shvaćanja biskupa Klime. U svakom je slučaju njegovo *Ogledalo*, možda i mimo njegovih prvotnih očekivanja, u posljednja tri desetljeća 18. st. i u prvoj polovici 19. st. koristilo u katehizaciji djece jer je reforma katehizacije Johanna Ignaza Felbigera uvela opću obvezu poučavanja djece u biblijskoj povijesti.⁵⁰ Ako *Ogledalo* u trenutku svoje pojave i nije služilo tom cilju, nego svojevrсноj katehizaciji odraslih, ono je u razdoblju jozefinizma postalo neophodno sredstvo školske katehizacije, i to kao prvi cjeloviti priručnik biblijske povijesti na hrvatskom jeziku.⁵¹

48 Franjo Emanuel HOŠKO: *Katehetsko štivo iz pera Emerika Pavića*, u: *Croatica christiana periodica*, 4(9180), br. 6, 38–43.

49 ISTI: *Austrijski katekizam i njegova tumačenja o „redu mešničkom“*, u: *Kateheza*, 5 (1983), br. 2, 35–40.

50 I. HOFINGER: *Nav. djelo*, 87–89.

51 Istim programom reformnog katolicizma, a indirektno onda i austrijskog kasnog jansenizma, zanosili su se Paviću bliski franjevci Ivan Velikanović (1723–1803.), prevodilac jansenističkog katekizma Francois Aimè Pougeta pod naslovom *Upućenja katoličanska* (Osijek, 1787. i 1788.), i Marijan Lanosović (1742–1812.) u svojem molitveniku *Bogomolna knjižica* (Budim, 1782.).

RIASSUNTO

Emerik Pavić (Buda, 5. I. 1716. – Buda, 15. IV. 1780.), francescano croato, professore distinto di filosofia e teologia alle scuole superiori della Provincia di S. Giovanni da Capestrano a Baja (1743–1746) e Buda (1750–1761) colla sua opera letteraria è ben noto nella storia della letteratura croata. Scriveva in lingua latina e croata e traduceva dalle lingue latina e tedesca. Colla larghezza dei suoi interessi culturali nonchè colla varietà del suo apporto letterario ha oltrepassato i rami del genere pratico della letteratura cattolica nello spirito della rinovazione ecclesiastica posttridentina ed ha raggiunto la portata dell'attività letteraria illuministica. Se valutata colle misure culturali solite, la sua opera letteraria appartiene a quelle due epoche. Eppure sarebbe più esatto vedere nelle premure letterarie del Pavić le ispirazioni del cattolicesimo reformistico, il quale nelle terre asburgiche di quel tempo appare associato al cosiddetto giansenismo tardo. Tale indirizzamento di Pavić viene rivelata anche dalla sua traduzione dell' opera giansenistica L'histoire de l'Ancien et du Nouveau Testament (Paris 1669) pubblicata in lingua croata sotto il titolo Ogledalo temelja vire i zakona katoličanskoga (Lo specchio dei fondamenti della fede e della legge cattolica) a Buda 1759, e ciò dietro la richiesta del filogiansenista Giorgio Klimó, vescovo delle Cinquechiese. Così Pavić ha curato il primo manuale integro della storia biblica in lingua croata, diventato nel periodo giansenistico il mezzo necessario per la catechesi scolastica.